

השיעור השבועי

גליון מספר 494

כתב וערך השיעור:

הרב דביר פרץ שליט"א

הרב המקריא: הרח"צ אליעזר ברוד שליט"א
רב היישוב סרמי יוסף וחבר מועצת הרבנות הראשית

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית הישיבה
ומשודר דרך הלוויין והרדיו ובקווי רבים
מיסודו של מנחם רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה
ירושלים	20:55	19:09
תל אביב	20:52	19:59
חיפה	20:55	20:02
באר שבע	20:52	20:00

אחרי-קדושים | י"ב אייר תשפ"ה

להפצת עלונים באזור מגורין
התקשר: 053-4774733

הלכות ספירת העומר - ב

ספירת העומר בזמן הזה מדרבנן. חינוך הקטנים לספירת העומר. מצות חינוך במצוות דרבנן. אבל בבר מצוה לבנו. שירים ווקאליים בימי העומר. שירים לשמח חולים בימי העומר. תספורת לחתן בר מצוה ולאביו. קטן שהגדיל בימי העומר לא ימשיך לספור בברכה. קטן ששכח לספור יום אחד. החשיבות לעשות סימנים שלא לשכוח לספור. עובר ניתוח בימי העומר

ערוך מבוססת על פי לשונו של הרמב"ם, אבל כאן ראה מחלוקת בין שני עמודי ההוראה הרמב"ם והרא"ש (סוף פסחים), והרי"ף לא ברורה דעתו, והלך אחר רוב הראשונים, הרשב"א (בתשובה ח"א סי' קכו, וח"ג סי' רפד) והר"ן (פסחים כח ע"א) ועוד. כך מפורש בבית יוסף, וזו המסקנה.

לקיים מצות "עשה"

ב. נפקא מינה, שלא לומר "הריני בא לקיים מצות עשה של ספירת העומר", אלא "מצות ספירת העומר". האשכנזים יש להם מנגינה מיוחדת "לקיים מצות עשה", ואם יגידו "מצות" לבד זה לא יסתדר במנגינה, וצריך להלחין

כט, נט) - היה אב"ד באלכסנדריה לפני כ-300 שנה. אבל במקום ציבורי שבו אוכלים גם ספרדים וגם אשכנזים, ההכשר צריך להיות לכל השיטות. לכן יפה כתב כבודו שמונת לכתחילה, אבל לבתי עסק תתן הוראה שיחמירו, ושם רק בדיעבד יסמכו להקל. בכל אופן הרב זוכה ליזכות את הרבים גם בתורה שבכתב וגם בתורה שבעל פה, בן פורת יוסף, ימשיך עוד ליזכות את הרבים, ויעשה עוד כהנה וכהנה. הכרתי טוב את מר חמיו הרב אשכנזי מכפר חב"ד, לפני כעשרים שנה הייתי נפגש איתו בכל מיני אירועים בכפר חב"ד, הייתי מדבר איתו בהלכה, היה גאון עצום, היה בקי בחסידות, וידע שצריך גם הלכה למעשה, כמו הגאון הרב זווין שהיה חסיד חב"ד, והיה גאון בתורה, חיבר את האנציקלופדיה לתלמודית, המועדים בהלכה, לאור ההלכה, סופרים וספרים. גם ר"ח נאה היה חסיד חב"ד, והיה גאון, והם למדו מדרכו של הגאון רבי זלמן בעל ש"ע הרב. הרב אשכנזי היה בקי בכל מלה בקונטרס אחרון של הגר"ן, ופעם ניסיתי להתווכח איתו באיזה דבר משם, ואמר לא כתוב כך בדיוק, ופתחתו לראות... היה יודע לעיין טוב, ולא רק מדבר על עיון... ב"ה חתנו הולך באותה דרך, לשבת על התורה ועל העבודה, ולזכות את הרבים. הקב"ה יתן לו ס"ל שלא תצא תקלה ממתח"י. קהל דעתנו עליך יסמוכו, כבודו ימשיך לעמוד על משמר הכשרות, יאכלו ענונים וישבעו. יגדיל תורה ויאדיר.

² היה ראש ישיבת המקובלים בית אל בירושלים, נפטר בשנת תשכ"ט, היה חלאפי תקיף וגאון עצום, היה מוכנה אז "המשיב" של הדור, כל אחד יסתכל בשו"ת שלו ישיב עבדי, שקיבל שאלות מכל העולם, מדהים! זכיתי להכירו, כל ספר שמרן האבא היה מוציא לאור, הייתי הולך אליו יחד עם אחי הרב יעקב ע"ה, ונותנים לו את הספר. מרן דחה אותנו להכיר גדולי תורה וללמוד מדרכיהם, "גדול שימושה יותר מלימודה" (ברכות ז:), ללמוד מהם את הענוה והפשטות. ואנחנו כשהיה נוגע בדבר הלכה היה תקיף. יום אחד מרן התקשר אליי ואמר לו, שמעתי שכבודו כועס עליי, שכביכול יצאתי נגד רבינו האר"י ז"ל, חס ושלום, האם אפשר לבוא לכבודו? אני רוצה להראות מה כתבתי בסדר, תבוא. הרב לקח מניית ונסע אליי, ובא עם יביע אומר, אשירי מי שבא לכאן ותלמודו בידו... והציע ללמוד איתו את התשובה (ביב"א ח"ב חא"ח סימן כה) בענין ברכת מעין שבע בליל פסח שחל בשבת, והסכים, למרות שהיה מבוגר ממנו בשנים [פעם באתי לרב הדאיה בבין הזמנים של חודש אב להחתים על איזה תעודה, ומרן היה חתום ראשון, והתרגו ואמר, צריך לחנך אתכם הצעירים - היינו צעירים בישיבה קטנה - זה יכול להיות נכד שלי, ואתה בא להחתים אותי אחרי? לא דרש כבוד, אלא בא לחנך לכבד את זקני הדור]. אחר שעברו יחד על כל התשובה, אמר לו, בסך הכל דנים האם ההלכה כמו הפשטנים או המקובלים, ויש ויכוח מה דעת מהר"ל, וכי יש כאן פגיעה ברבינו האר"י או הרש"ש? נכון, אין שום פגיעה. בינתיים הרב כתב עליו בחזון עובדיה פסח (עמ' רלד): ונתחלף לו בין אוהב לאויב, כי היה מתח, ואחר כך נרגע.

ספירת העומר מדרבנן

א. בשיעור הקודם הזכרנו שלדעת מרן השלחן ערוך (סימן תפ"ט סעי' ב, ד-ו) ספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, וזה שלא כמו שכתב הגאון רבי עובדיה הדאיה בעל הישיביל עבד² (בשו"ת דברי שלום חא"ח ח"א סי' ח), שהסיק בדעת מרן שספירת העומר גם בזמן הזה מדאורייתא, וכדעת הרמב"ם (פ"ו מהלכות תמידין ומוספין הל"ד, ובסוף ספר המצוות), הראב"ה (פסחים סימן תקכו) והאר"ז (ס"ט שטט). אבל האחרונים למדו לא כך, אלא שלדעת מרן ספירת העומר בזמן הזה מדרבנן. נכון שבדרך כלל מרן פוסק כדעת הרמב"ם, וכתב הכנה"ג (בשוריו לאו"ח סימן תצה סק"ה) שלשון השלחן

¹ מדברי הרב אליעזר ברוד שליט"א: כבוד מרן הראשון לציון שליט"א. לפני 23 שנים כשבאתי להוציא את הספר הראשון שלי על הלכות בשר בחלב, רציתי הסכמה ממרן האבא זצ"ל, ואמר שמי שמוסמך לכך זה רק מרן שליט"א. פגשתי את הרב בישיבת חזון עובדיה, והשאלה הראשונה שהרב שאל אותי, האם אתה מביא את הפסקים של מרן האבא. אמרתי: כן, אמר: תראה לי. פתחתי בסימן פ"ו לגבי מראית עין, והראיתי. שאל: יש עוד? אמרתי לו: כן. פתחתי בסימן צ"ה לגבי נ"ט בר נ"ט.

יש כל כך הרבה דברים ללמוד מהאישיות של מרן הראש"ל, כולם יודעים איזו אהבת תורה, שקידה בתורה, יגיעה בתורה, "כי הם חיינו", כמו דג במים, זו המהות! כל כך הרבה ספרים ופסקים. ואף על פי כן ממש מטריח את עצמו לצאת ולהפיץ תורה, לא רק בירושלים ובישובים מסביב, אלא "ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה", בכל הארץ כולה, וגם בחוץ לארץ. והראש"ל מגיע לא רק לכוללים וישיבות, אלא גם לבעלי בתים, לעם שבשדות, לומר דברי תורה והלכה, ולעורר אותם להתקרב לקב"ה וללמוד תורה. חושבני שכל אחד לפי דרגתו צריך ללמוד ממרן שליט"א את שתי התכונות האלה, דבר ראשון, באמת להיות שקועים בתורה, תמיד הראש"ל תובע זאת מהרבנים. ובפרט לאסוקי שמעתי את אליבא דהלכתא, ללמוד הלכה ולהתייגע בתורה, ב"ה ספרי מרן שליט"א כל כך מיוחדים, בפרט עכשיו בספר ילקוט יוסף על ספירת העומר, איזו עיון ועשירות גדולה יש בספרי הרב! ועם זאת נפץ תורה, כל אחד יכול, הרבי היה אומר שגם מי שלמד אות א' בלבד, ילמד אותה לאחרים. העם צמא לתורה, יש לנו הזכות לברך את מרן הראש"ל, שיוזכר בע"ה לכתוב עוד ועוד ספרים, להוציא עוד פסקי הלכה, ולהפיץ תורה בכל רחבי הארץ והעולם, מתוך בריות טובה ונהורא מעליא.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לרב הגדול מזכה הרבים, הגאון רבי אליעזר ברוד, חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל, ויושב ראש ועדת הכשרות מטעם הר"ה. אשירי ואשירי חלקו שהוא פעיל ונמרץ, ב"ה הוא ת"ח חשוב, ובקי גם בספרי מרן. מרן תמיד היה שולח אלינו מחברי ספרים שנבדוק למי לתת הסכמה, ודבר ראשון שהייתי רואה, שמזכירים את הדעות של הפוסקים שלנו, ולא דוקא את מרן זצ"ל, אלא את הרב"י, ושאר חכמי הספרדים, חקרי לב, ברכי יוסף, פרי האדמה וכו'. הוא דיבר שהזכיר את מרן זצ"ל לגבי נ"ט בר נ"ט דהיתרא, ואף שהרב משאש (בספר מורה שמש סי' צה ס"א, דנה"א ע"א והלאה, ובשו"ת שמש ומגן ח"א סי' ה, וח"ב חו"ד סי' מו) למד בדעת השלחן ערוך שכל ההיתר הוא רק בדיעבד, מרן זצ"ל (ביב"א ח"ט חו"ד סי' ד) חלק עליו כדרכה של תורה והורה שמוותר לכתחילה. אבל אני חושב שבתור יו"ר ועדת הכשרות ברבנות, כשנותנים כשרות לבתי מלון ומסעדות וכדומה, לא להקל להם בנ"ט בר נ"ט לכתחילה. ספרי בביתו יעשה כדעת מרן, "ויגבה לבו בדרכי ה'", ומי שמורה להחמיר נגד מרן נחשב כמזלזל בכבוד רבותיו, כאילו מרן לא היה מספיק ישיביש... כך כתב מהר"י פראג"י (סי')

להם מנגינה אחרת... הקב"ה יודע אם זו מצוה דאורייתא או דרבנן, ולמה יכנס לספק בל תוסיף, והלא כתב הרמב"ם (פ"ב מהלכות ממונים ה"ט) שמי שאומר על עוף בחלב שהוא אסור מן התורה, עובר בבל תוסיף. ועוד שמשקל, ונאמר (תהלים קא, ז) "דובר שקרים לא יכון לנגד עיני". למסקנא תזכרו שספירת העומר בזמן הזה היא מצוה מדרבנן. ואם תבואו לאיזה מושב, ותשמעו שם את השליח ציבור אומר לקיים מצות עשה, תניחו לו, ואחר התפלה תיגשו אליו לבד - כי אם תפנו אליו באמצע יתווכח ולא יקבל - ותאמרו לו, למה לך להיכנס לספק בל תוסיף ושקר, מרן השלחן ערוך סובר שזו מצוה מדרבנן. יש אחד שהוכיח מכמה מקומות שכתוב על מצוה דרבנן "מצות עשה", אבל פתחתי את הדוגמאות, וכתוב שם מצות עשה "מדבריהם", ולמה מחק, אם אתה רוצה לחלוק - תחלוק, רק אל תמחק מילים. לכן צריך להקפיד בדבר הזה.

חינוך הקטנים לספירת העומר

ג. אפילו שספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, יש מצוה לחנך את הקטנים לספור את העומר, מאז שהילדים מתחילים להתפלל בגיל 6 או 7 יחנך אותם לספור את העומר, כך מרן זצ"ל היה מחנך אותנו, כשהיינו ילדים קטנים, היה חוזר מהשיעור בשאלו צדקה ושואל, התפללת ערבית? ספרת ספירת העומר? קום תספור ספירת העומר. צריך לכתחילה לעמוד, ורק זקן או חולה שלא יכול לעמוד, יברך שוכב. והטעם שהיה מחנך אותנו למצות ספירת העומר, כי יש מצות חינוך גם למצוות דרבנן.

חינוך למצוות דרבנן

ד. אם כי זו מחלוקת, ויש אומרים שמצינו מצות חינוך רק בדאורייתא, ומסתיעים מהגמרא חגיגה (י). ששם אמרו, כל היכא דגדול מיחייב מדאורייתא, קטן נמי מחנכין ליה מדרבנן, כל היכא דגדול פטור מדאורייתא - וחייב רק מדרבנן - מדרבנן קטן נמי פטור. לכאורה זו גמרא מפורשת שאין מצות חינוך במצוות דרבנן. אבל יש מקומות אחרים שמשמע שקטן חייב דרבנן, וכאן הכוונה שלא נקרא בר חיובא להוציא ידי חובה את האחרים. וכדמשמע במגילה (טז).

מחלוקת הפוסקים

ה. יש בזה מערכה לקראת מערכה, הרמ"ע - רבי מנחם עזריה - מפאנז' (ס"ט קא) כתב על פי דברי הגמרא בחגיגה הנ"ל, שאין מצות חינוך דרבנן, ושכן משמע במשנה במגילה (יט): הכל כשרים לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן, רבי יהודה מכשיר בקטן. והלכה כחכמים. ומגילה היא דברי קבלה שדינה שהיא מדרבנן. וכן משמע מדברי הלבוש (ס"ט קפ) - נולד לפני קרוב לחמש מאות שנה, והיה מראשוני האחרונים - שאדם לא חייב לחנך את בנו למצוות דרבנן. וכמו שכתב האליה רבה (ס"ט קפ), גם הפתח הדביר (או"ח ס"י ריט אות ו) הביא דברי הרמ"ע מפאנז' וסייע לדבריו, והאריך בזה (ע"ע באו"ח ס"י קו). גם מהר"ם בן חביב (שמות בארץ יומא פב) - היה הראשון לציון השני - כתב שאין חינוך במצוות דרבנן. הסטייפלר בקהילות יעקב (ברכות ס"ד כד) כתב סימן שלם על הנושא הזה, אם קטן חייב במצוות דרבנן או לא, מי שרוצה ליהנות, "ומתוקים מדבש ונופת צופים" (תהלים יט, יא), "טעמו וראו כי טוב ה'" (תהלים ט, טז) - זו התורה שלנו, ילמד את הקהילות יעקב הזה.

קטנים חייבים בתפלה

ו. ביביע אומר ח"ג (חאו"ח ס"י כז אות ז) בתשובה לגבי קטן שהגדיל בעומר, פלפל בתוך הדברים והסתעף לענין חוב קטן במצוות דרבנן, ותמה על הפוסקים שכתבו שאין מצוה לחנכו, דמה יעשו עם המשנה בברכות (כ), נשים ועבדים וקטנים חייבים בתפלה. נכון שלדעת הרמב"ם (פ"א מהלכות תפלה ה"א) תפלה אחת ביום מדאורייתא, וכפל התפלות מדרבנן, וכתב הפרי חדש (ס"י קו ס"א) בדעת מרן, שמה שחייבים לחנך הקטנים בתפלה מפני שלשיטתו היא מדאורייתא. אבל מדברי הלבוש (שם) משמע שחייבים בכל התפלות, שחרית מנחה וערבית, והרי המשנה לא דיברה על תפלה אחת ביום, אלא סתמה דבריה, וכן בשלחן ערוך העתיק את דברי המשנה ולא חילק בין התפלות, ומשמע שגם דרבנן

³ היה בדורו של מרן הבית יוסף, ומרן היה שולח לו את כתבי ידו לאיטליה והיה דואג להדפיס את הבית יוסף. מרן נפטר כשהרמ"ע היה בגיל 31 שנה, זאת אומרת שהכיר את מרן.

⁴ בזמננו כשעשינו בר מצוה לא היה תזמורת, חבל על הכסף, היו שרים בפה, 'רפא צירי'... אבל היום אצל הספרדים לא עושים בר מצוה בלי תזמורת.

יש מצות חינוך. ובפרט לתוס' (שם ד"ה בתפלה) - שפסק המגן אברהם (שם סק"ב) כמותם - שכל התפלות כולן מדרבנן, דמשמע שגם בדרבנן יש מצות חינוך.

מסקנא

ז. בשו"ת חקרי לב (חאו"ח ס"י צט) לרבי יוסף חזן - היה לפני מעל למאמץ שנה, סבו של רבי חיים פלאג' - כתב סימן שלם על זה, האם חייבים לחנך את הקטן במצוות דרבנן או לא, ומסקנתו שחייבים לחנכו, ואחת מראיותיו מהמשנה בברכות כ"ב. וכן משמע מדברי רש"י בברכות (מח. ד"ה עד שיאכל) שאביו מצווה לחנכו לברך ברכת המזון גם על אכילת כזית פת שאז ברכת המזון מדרבנן. וכן משמע מדברי הירושלמי (פ"ב דמגילה ה"ה). אפשר להאריך הרבה, אבל זו המסקנא, שמחנכים את הקטן גם למצוות דרבנן.

אבל כבר מצוה של בנר

ח. היום שאל אותי מישהו, שבנו עושה בר מצוה, והוא בתוך י"ב חודש לאביו, והבן מפציר באבא שישתתף בבר מצוה, איך יתכן בר מצוה בלי אבא? אבל אסור לו לשמוע כלי שיר.⁴ אמרתי לו, יש אבא אחד ואמא אחת, ויש לך י"ב חודש לנהוג אבלות על אביך, לא תזלזל בהם, אלא תמצא פתרון, שכשהתזמורת תנגן אתה תלך לחדר צדדי, ובזמן דרשת הבר מצוה או דרשות הרבנים - היום הופכים את הבר מצוה ל'בר בר רב דחד יומא' וכל אחד מדבר... תכנס ותשמע. ואי אפשר להקל להיות בזמן שיש תזמורת. בפרט שאין ענין לשמח את חתן הבר מצוה, כלומר למרות שיש ענין לשמח כל יהודי, אבל חתן בר מצוה הוא לא חתן שמתחתן. גם באירוסין ובוורת היום באים ורוקדים, ופעם אמרו לי אולי הרב יבוא, ואמרתי, וכי יש מצוה לשמח אותו? שיהיה חתן בחתונה או בשעת ימי המשתה יש ענין, אבל באירוסין אין לו דין של חתן. לכן אמרתי לו שלא יכנס לשמוע כלי שיר, אלא אם כן עושים שם שירים ווקאלים.

שירים ווקאלים

ט. יש אנשים מומחים לעשות שירים ווקאלים פלא פלאים, פעם השמיעו לי איך שעושים בפה, ונשמע כאילו יש שם תופים ותזמורת. זה מותר בימי העומר. אבל גם בשירים האלה יש שירים שמקפצים את האנשים, ועושים קדצ'קה ודבקה... ויש להימנע מלשמוע אותם, ומה שמותר אלו שירים שרק נהנה מהם, כמו 'צמאה לך נפשי' ששר הרבי מחב"ד, איזה שיר יפה, מושך את הלב, ולא מקפיץ. שהרי מה המקור שלא שומעים שירים בימי העומר? המגן אברהם (סימן תקנא סק"י) כתב שנמנעים מריקודים ומחולות, ובא הגר"מ פיינשטיין באגרות משה (או"ח ח"ד סימן כא אות ד) ועוד מאחרוני זמננו, וכתבו שגם שירים עם כלי שיר, וכן מטייפ או מחשב, מביאים לידי ריקודים, ולכן נמנעים מלשמעם.

לשמח חולים

י. השבוע מישהו הלך לבקר חולה בבית החולים, וראה שבאים אנשים, עוברים מחדר לחדר עם כינור, ועושים מנגינות לשמח את החולים - קשה להם להתמיד בלימוד התורה ועושים חסדים, "עולם חסד יבנה" (תהלים פט, ג) - ושאלו האם מותר בימי העומר. והשבתי שלצורך חולה מותר, וגם לחולה נפש מותר. יש אנשים עם צרות, כגון שלא מסתדרים בחברה וכל מיני בעיות שיש, ובלי שירים יכנסו לדיכאון, ויכולים בלילה לשמוע שירים. יש ישיבות שבכל השנה מדליקים רמקול בבוקר בשעה שקמים לתפלה, ויש שם שירים, ואולי נגיד למשגיח שיפסיק את התזמורת בימי העומר, אבל אף אחד לא יקום לתפלה... לכן אפשר להקל, כי השירים הללו לא נועדו לרקוד ולשמוח, עד שיקומו לא יסיקו לרקוד...

תספורת לבר מצוה

יא. קטן שנעשה בר מצוה בימי העומר, יכול להסתפר יום או יומיים לפני הבר מצוה, כשהוא עדיין קטן, אבל האבא לא יסתפר ולא יתגלח (ע"י ילקו"י סה"ע עמ' תסז). הרי אנחנו פוסקים שלכתחילה גם את הזקן לא מגלחים, אם כי יש מי שכתב, שהאסור היה בתספורת שיער הראש, ומה שאין כן זקן שלא היה בכלל התקנה, כי בזמננו לא היו מתגלחים, ולכולם היה זקן.⁵ אבל נוהגים

⁵ אבל היו מסדרים במספרים, וגם לפי הקבלה מותר לסדר את הזקן, ברב פעלים ח"ד (קו' סוד ישרים ס"ה) כתב בתשובה, שגם על פי הקבלה (זוהר פר' נשא דק"ל) כל הקפידיא היא לתלוש את השערות, אבל לחתוך במספרים או במכונת גילוח כעין תער מותר. במהדורה של אהבת שלום השמיטנו את תשובת הרב פעלים, כי הרב שלהם חולק ומחמיר בזה. אבל רבנו של עולם, למה עשו דבר כזה, אם אתה רוצה תחלוק, אבל למה לגעת, ולהדפיס את הספר בלי התשובה הזו. וכבר מרן זצ"ל בזמנו העיר על זה,

להחמיר גם בגילוח הזקן, ולכן גם בזקן לא יגע, ורק אם השפם מפריע לו יכול לסדרו.

לא תוכל להתעלם

יב. בילקוט יוסף מועדים שיצא לפני שנים רבות בשנת תשמ"ח, הבאנו את הרב"ז (ח"ב ס' תרפז) שדעתו להקל בראש חודש ובערב שבת, וכתבנו שלמעשה גם בזה נוהגים להחמיר.⁶ (פעם פגש אותנו הגאון רבי שבתי אטון, חבר מועצת חכמי התורה - היה אוהב את מרן בלב ונפש, וכל חברי המועצת דאז היו אוהבים את מרן ודבוקים בהלכותיו - ושאל אותי, איך הזכרת בילקוט יוסף שיש מקום להקל, זו פרצה גדולה מאוד, אני מעיר לבעלי בתים, ועכשיו כל אחד מראה לי ילקוט יוסף... וכי מה אנעשה, אעלים את הרב"ז, התורה שלנו תורת אמת, בלי חנופה לזה ולזה. והוא קצת לא קיבל, היה חסידא קדישא,⁷ אבל כך ההלכה.

קטן שהגדיל

יג. קטן שהגדיל בימי העומר, עד הבר מצוה היה ילד טוב וספר כל יום מדין חינוך, ולדעת רוב הראשונים מצות חינוך היא בכלל על האבא ולא על הבר, עכשיו אין כאן ילדים קטנים ואפשר לומר שאין שום מצוה על הילד הקטן... והמצוה היא על האבא לחנך את הקטן. אם כן איך מה שבידך בקטנותו יועיל לו לאחר מכן? הגמרא בראש השנה (פח) אומרת, שמי שהוא עתים חלים עתים שוטה, וקיים מצוה בזמן שוטה או שיכור כלוט שפטור מן המצוות, ואחר כך התפקה, לא יצא ידי חובה וצריך לחזור ולקיים את המצוה. וכן פסקו הרמב"ם (פ"ו מחמץ ומצה ה"ג) ומרן השלחן ערוך (ס"י תע"ה ס"ה). ולפי זה גם כאן, מה שספר בזמן פטורו, נחשב כלא ספר כלל, וחוששים לבה"ג שאם חיסר אפילו יום אחד לא קיים "תמימות תהייה" והפסיד את המצוה.

מחלוקת הפוסקים

יד. אמנם יש בזה מחלוקת, זה לא פשוט, אבל כך סוברים להקת גדולי האחרונים, ומהם בשו"ת פרי הארץ (ח"ג ס"א) - היה לפני כ-280 שנה חבר בית הדין בירושלים, אחיו של הראשון לציון הרב אדמת קודש - מרן החיד"א בברכי יוסף (ס"י תפט ס"ק כ), מהר"א אלגאזי בשלמי צבור (דף רחצ ע"ג), הגאון רבי אברהם ענתבי בספר חכמה ומוסר (פסח אות קמט), הגאון רבי חיים פלאגי בספר מועד לכל חי (ס"ה אות ח), שו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ו ס"י קוב) בשם בעל חידושי הרי"ם, אבני נזר (אות ח"ב ס"י תקלט). וכן שו"ת שערי דעה (ח"א ס"י כד), הגאון רבי עקיבא איגר (בחידושי לאור"ח ס"י קפו), אמרי בינה (חא"ח ס"י טו), חזון איש (ברכות ס"י כח אות ה), שו"ת דברי שלום (ח"ה הערות והתגהות ס"י ס"א), ועוד. לא אחד שיש חולקים, ולדעתם קטן שספר את העומר בקטנותו והגדיל, יכול להמשיך לספור בברכה, ומהם הכתב סופר (אות"ח ס"י צט), המהר"ם שיק (חא"ח ס"י רסט) - תלמידו של החתם סופר, ערוך השלחן (ס"ק טו), האדמו"ר ממונקטש במנחת אלעזר (ח"ג ס"י ס), תורה תמימה (פ"א אמור פ"ג אות נד), הגרצ"פ פראנק בהר צבי (אות"ח ס"י עב), ציץ אליעזר (ח"ד י"ד ס"י נה), ועוד.

ותשובה זו נדפסה בהוצאת ש"י ישראל. וכך מרן זצ"ל היה נוהג, שהיה עומד מידי פעם לידי הראי ביום ששי, ומסדר את הזקן שלא יהיה גדל פרע, וגם את השפם. ⁶ כשמרן זצ"ל היה בתל אביב לפני חמישים וחמש שנה, היה קשה מאוד להחמיר על הציבור בגילוח הזקן בימי העומר, ומרן אמר נניח להם, יש להם על מי לסמוך, כי היו אנשים שחשבו שלא מכובד לעמוד כך בפני אדם חשוב, מלך או נשיא, או ראש ממשלה, לא שלנו...

בפרט שיש אנשים שסובלים מכך ויש להם חולי הפנים. הרמ"ע מפאנו היה מקובל, ויש מי שכתב שבכל זאת היה מתגלח, כי היה לו חולי הפנים ופצעים ולא היה יכול לגדל זקן. רבי יצחק שחיבר ע"ה רבה של ארגנטינה היה גאון עצום, וכן הרב שחוד שרים היה תלמיד חכם גדול מאוד, ולא היה להם זקן, אלא היו מגולחים. וכן הרב ציון לוי, ורק בסוף ימיו גידל. אני זוכר את חכם בן ציון שהיה מראשי ישיבת פורת יוסף, ולפני כששים שנה היה מגולח, ואחר כך השאיר זקן צמוד. מרן זצ"ל עד גיל 27 היה מגולח, ואז קרא לו הרב עזרא עטיה: לך תהיה הרב של מצרים, והרב קרא לרבנית ואמר לה: תשמעי, איך אהיה הרב של מצרים מגולח, אני צריך לגדל זקן, וקיבלה. אדם צריך להתחשב באשתו ולשכנע אותה ולהסביר לה. וכאמור שגם על פי הקבלה מותר להתגלח.

⁷ הכרנו אותו, הייתי אצלו ר"מ ביישיבה גדולה, הוא ביקש שאבוא לתת שיעור כל יום בהלכה, ואמר: חסר לבחורים הלכה, ובאתי לישיבת ראשית חכמה במשך כמה שנים ונתתי להם שיעור. מהשעה שמונה וחצי עד תשע וחצי בערב הייתי משיגה עליהם, ומתשע וחצי עד עשר וחצי נותן שיעור כללי בהלכה לכל הישיבה, לא חסר לפוליס בהלכה. רבי שבתי החדיר את הדבר הזה, ומידי פעם היה יושב לשמוע את השיעור מאחרי ארון הקודש, שלא אראה אותו, אבל הייתי רואה, והיה נהנה. אחרי כמה שנים

חינוך אחר בר מצוה

טו. הרב צבי פסח - אחיין הגרצ"פ פראנק רבה של ירושלים - בן הרב זאב פראנק בעל ספר תולדות זאב, כתב חידוש (בירחון מוריה תמוז תשל"ב עמ' לב), שהקטן ממשיך את מצות החינוך גם לאחר גיל בר מצוה, כי אם לא כן, איך מתחיל באותה שנה לברך ולספור ומחנכים אותו בברכות לבטלה. ולכן ימשיך לספור בברכה. וכתה אחרונים בדורנו במחילה מכבודם העתיקו סברא זו, וכן הובא באור לציון (ח"א ס"ס לו וח"ג עמ' קעט), אולם זה לא מסתבר שממשיכים את דין החינוך גם אחר שהגדיל, ומי שיעיין בדברי התוס' בפסחים (פח. ד"ה שה) יראה שאין מושג של חינוך באדם גדול. וכן כתב הגאון רבי עקיבא איגר (בתשובה ס"ס ז). ואם לא יקיים מצוות יקבל מלקות, ומה שייך חינוך...⁸ [א.ה. ראה באורך בילקוט יוסף (ס"ה עמ' שכו), וע"ע חזו"ע ארבע תעניות (עמ' סט) ויו"ט (עמ' רכג)]. לכן אחר שנחלקו בזה גדולי הפוסקים, אין לך דבר בלי מחלוקת, וספק ברכות להקל, ולהלכה קטן שהגדיל לא ימשיך לספור בברכה, אפשר שיעמוד ליד השליח ציבור בכל יום, ויאמר לו: תכוין להוציא אותי ידי חובה, וישמע ממנו את הברכה, ואת הספירה יספור בעצמו.

קטן בנר חנוכה

טז. מרן השלחן ערוך (סימן תרעה סעי' ג) כתב לגבי נר חנוכה: אבל אם הדליקה חרש שוטה וקטן, לא עשה כלום, ואף על פי שהניחה גדול, ויש מי שאומר בקטן שהגיע לחינוך, מותר. ע"כ. ופירשו האחרונים, מהם האליה רבה (סימן תרעה סק"ז), הפרי חדש (שם), החכם צבי (הוספות ס"י ג), הזבחי צדק (ח"ג ס"י מא), שהסתם הוא דינא דגמרא (שבת כג), והיש מי שאומר - הוא ספר העיטור (חנוכה קטז). - לא בא לחלוק, אלא לפרש שהקטן שלא עשה כלום הוא קטן שלא הגיע לחינוך, אבל קטן שהגיע לחינוך, ואביו ל"ע נהרג בתאונה או במלחמה, ואמו לא יכולה להדליק, מדליק ומוציא ידי חובה. והלא הדלקת נר חנוכה זו מצוה מדרבנן, ורואים שיש מצות חינוך גם בדבר דרבנן.

היו באותו הנס

יז. אמנם יש פלפלו בזה דשאני קטן בנר חנוכה שהיה באותו הנס, וכמו שאמר רבי יהושע בן לוי לגבי נשים במצות נר חנוכה (שבת כג)⁹ ובארבע כוסות (בפסחים קת): ובקריאת המגילה (מגילה ד). וכך גם קטנים, שהמנן רצה להשמיד להרוג ולאבד, ואנטיכוס רצה לשכחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך, גם את הקטנים, וב"ה ניצלנו בניסים ונפלאות, וכיון שגם הם היו באותו הנס חייבים בנר חנוכה. אולם הר"ן (מגילה יט): כתב במפורש, שהסברא הזו לא נאמרה אלא לגבי נשים, אבל הקטן לאו בר חיובא במצוות כלל (ע"י ב"א ח"א חא"ח ס"י כו אות ז). על כל פנים רואים שצריך לחנך את הקטן גם במצוות דרבנן, ולכן גם בספירת העומר צריך לחנך את הקטנים.

קטן ששכח לספור

יח. קטן ששואלים אותו, ספרת אתמול את העומר? ואומר, שכחתי, והוא שמח שיעזבו אותו... לא יפטור אותו, ויאמר לו, תמשיך לספור עם ברכה. אבל

עזבתי. וזה טוב מאוד, שלא אהיה ר"מ לעולם... ובזמנו הייתי רואה את האהבה למרן של כל חברי המועצת שהיו בזמנו, הכירו את התורה של מרן והעריצו אותו.

⁸ בשיעור הקודם דיברנו על רב קהילה ששכח לספור את העומר יום אחד, ולמחרת אמרו לו: בכבוד, כבוד הרב יספור. אבל אתמול הוא שכח לספור, וזו בושה... יש מי שכתב שיברך ויספור משום כבוד התורה וכבוד הבריות, ויש מי שכתב שיקרא לחבריו ויאמר לו, אל תברך, היום אברך בשבילך, ואל תענה ברוך הוא וברוך שמו... והארכנו בזה, והשגנו שלא שייך לעשות כן, כי לא נקרא בר חיובא. והשבוע היה אחד ששלח רעיון, שילמד ילד קטן לברך, שהרי ילד קטן שלא יודע לברך, ורוצה להרגיל אותו בברכות, מותר לומר לו בשם ומלכות "ברוך אתה ה'... בורא פרי העץ", והקטן חוזר אחריו מילה במילה, איך ילמד אם לא יחנכו אותו, ולכן אין בזה ברכה לבטלה והזכרת שם שמים לשוא. ולכן יקח קטן כזה וילמד אותו לברך "ברוך אתה ה'... על ספירת העומר". או שייגד "ברוך אתה ה', למדני חוקיך, אשר קדשנו וכו'". מי שימצא פתרונות שימצא, אבל הדין שאם שכח לספור יום אחד שוב לא יכול לברך על הספירה.

⁹ אלמנה או גרושה, או שבעלה טס לאומן... היא חייבת להדליק נרות חנוכה. לפני כמה שנים, נשות הכותל - אחת מהן נכדה של רב ראשי אחד לשעבר, מפני כבודו לא אומר את שמו - שהן קרובות לרפורמים, ביקשו להביא חנוכה לכותל המערבי ולהדליק, אחר ששמעו שנשים חייבות, והרב רבינוביץ רב הכותל התנגד, והיה צריך את הגיבוי, שאין דבר כזה נשים ידליקו בכותל, כי שם מדליקים מדין בית כנסת, לפי הגר"ש אלישיב רק במקום המקורה ולא ברחבה, אבל מרן סובר שגם הרחבה כמו בית כנסת, שיש שם מניינים קבועים. ונשים לא יזכיות במנין, אפילו תביא מאה נשים אינן מצטרפות, שזו גזירת הכתוב. הוא לקח את המכתב שלי והשתמש בו.

יום אחד שכחתי? בסדר, תסמוך על רוב הראשונים שכל יום מצוה בפני עצמה, וכמו שכתבו התוס' על דברי בה"ג: ותימא גדולה הוא ולא יתכן. ואף שאנחנו הגדולים חוששים לבה"ג, אבל בשביל מצות חינוך יסמוך לברך, וכתב רש"י בחגיגה (סוכה ב סע"ב, חגיגה ו. ד"ה קטן) שכל מטרת מצות חינוך היא להרגילו במצוות. ובפרט לפי מ"ש התוס' בר"ה (לג), שקטן לא מוזהר על לא תשא.

להפרישו מאיסור

יט. נחלקו הראשונים האם מותר לתת לקטן בידים איסור דרבנן, לדעת הרשב"א (שבת קכא.) והר"ן (ריש יומא) מותר, כי איסורי דאורייתא הם בחפצא ואיסורי דרבנן הם בגברא, ולא אסרו על הגברא של הקטן. אבל הרמב"ם (פי"ז מהל' מאכלות אסורות הכ"ז) אוסר להביא לקטן איסורי דרבנן, וכן פסק מרן השלחן ערוך (סימן שמג), ורבנן כעין דאורייתא תקון להחשיב האיסורים מדבריהם כאיסורי חפצא. ולכאורה הנידון שהזכרנו לעיל, האם יש מחנכים את הקטן למצוות דרבנן, הא בהא תליא, ולדעת הרשב"א והר"ן אין מצות חינוך דרבנן, אך לדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך, כמו שמפרישים אותו מאיסור דרבנן, כך צריך לחנכו במצוות דרבנן. אלא אם כן נאמר שגם להרשב"א והר"ן, לגבי איסור לא צריך להפרישו, אבל לגבי חינוך שיתרגל לקיים מצוות, גם בדרבנן צריך לחנכו. אפשר לפלפל בזה, תחשבו על כך.

אין לחוש שיתרגל

כ. בכל אופן לגבי איסור "לא תשא" כתבו התוספות שהקטן אינו מוזהר עליו, והיה מי שרצה לפרש בתוס' דאזלי לטעמייהו (שם) שברכה לבטלה דרבנן. אבל זה לא קשור, שהרי כתבו שאינו מוזהר כלל על "לא תשא", וסברתם שאם לא כן איך יתרגל לברך. ואין לחוש 'דלמא אתי למיסרך' - שגם אם כשיגדל יחשוב שאם שכח לספור יום אחד ממשיך בברכה, שהרי זה בגדר ספק, ויש ספק ספיקא, דילמא אתי למיסרך, ושגם כל יום מצוה בפני עצמה. ועוד שאין לגזור גזירות מדעתנו (רא"ש פ"ג דשבת סי' טו), ולכן אם הקטן אומר: שכחתי לספור יום אחד, ימשיך לספור בברכה.

הציבי לך ציונים

כא. בשיעור הקודם הזכרנו כמה חמור הענין של ברכה לבטלה, ולכן כתב החיד"א (מורה באצבע אות ריז), יש להזהר בימי הספירה לעשות סימנים שלא ישכח לילה אחד מלספור ספירת העומר - אולי יתלה מגנט קטן על המקרה, או ידביק פתק עם סלטייפ ליד המטה שלו "ספירת העומר" - שאפשר שישכח לספור גם ביום, ולא יוכל לספור עוד בברכה, וגם כל הברכות שבירך על ספירת העומר בלילות שעברו יהיו לבטלה. תחשבו, אדם שספר 21 יום, והיה בחתונה ושכח לספור, כל מה שבירך עד היום ברכות לבטלה, וכשיבוא לשמים וירצה לקבל שכר על המצוה, יקבל עונש על ברכות לבטלה, וזה פלא. בא מרן בחזון עובדיה (סימן כח, ח"ב עמ' תקי ובמהד"ח עמ' רכד) והסביר, שאין כוונת החיד"א כפשוטו שיהיו ברכותיו לבטלה למפרע, ורק חוששים לבה"ג, אך לדעת רוב הראשונים כל יום מצוה בפני עצמה, וכל כוונת החיד"א רק לזרז ולהזהר בדבר עד כמה שאפשר לעשות סימנים שלא ישכח.

עובר ניתוח

כב. אדם שצריך לעבור ניתוח בימי העומר, ואמרו לו שצריך להיות בהרדמה כמה שעות, זה ניתוח בראש, שלא יבוא ולא יהיה, ויודע מראש שלא יוכל לספור יום אחד, האם יתחיל לספור? או שבא רופא ואומר לו, לפי תוצאות הבדיקות שלך, יש לך שבוע שבועיים לחיות, האם יספור את העומר? אלא ראשית כל, לא הכל בידים של הרופאים, ניתנה רשות לרופא לרפאות (ברכות ס).

¹⁰ לפני כארבעים ושש שנה היה מקרה אצל מרן, שאשה אחת היתה בהריון בחודשים הראשונים, וקיבלה אדמות, והרופא אמר לה, הילד יצא לא נורמלי, יש לנו ניסיון... בעלה נכנס לחץ, הלך ושאל רב אחד, ואמר שהרב שאול ישראלי מתיר להפיל עד ג' חודשים, וממילא יש על מי לסמוך שתפיל. אך מרן אמר לו: בשום פנים ואופן, לא תפיל! הולד יצא בסדר גמור. אבל הרופאים אומרים לא מוכנים לשחרר את האשה בבית חולים עד שאחתום ערבות שעל אחרייתי הדבר, תחתום להם ותכתוב באחריות... בסוף יצא הבן בריא ושלם, וכיום הוא ראש ישיבה.

¹¹ יכול להוסיף "ותצילנו מכל מיני תאונות דרכים", ואמנם יש מי שכתב שזה משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות, אבל כבר הראב"ה - רבינו אבי העזרי (ברכות סי' פו) כותב במפורש: ואם ירצה יוסיף כפי הענין ויכלול באמצע ברכה. וחותר בשם ומלכות "ברוך אתה ה' שומע תפלה". גם אשכנזים שנוסעים מעיר לעיר מברכים תפלת הדרך בשם ומלכות. בשם החזון איש (עליון לשבח - שמות, עמ' תרפט) הביאו שאפילו הנוסע מעיר אחת לעיר הסמוכה לה, כגון מת"א לבני ברק, הרשות בידו לומר תפלת הדרך בשם ומלכות, כי בעצם הנסיעה יש סכנה בפרט בזמנם שהיו מצויים הרבה תאונות, לא

וב"ק פה), ולא לדכאות... הרבה מקרים היו שהרופא אמר, יש לך שבועיים או חודש, או כל מיני סיפורים על אשה בהריון שאמרו לה, הילד שלך יצא משוגע, ולא היה כלום¹⁰, כי הכל בידי הקב"ה.

שמא ימות

כג. ויותר מזה, הרי השאלה בולטת, לדעת בה"ג איך חכמים תיקנו לספור את העומר, ולא חששו שמא ימות? הרי בגמרא גיטין (כח רע"ב) אמרו, שמא מת לא חיישינן, שמא ימות חיישינן, וכתב הרא"ש (נדרים ג), שאפילו למאן דאמר שם דשמא ימות לא חיישינן, מכל מקום לזמן מרובה כימי נזירות שהם שלשים יום חיישינן. ואם כן נחוש שמא ימות בתוך ימי הספירה שהם מ"ט יום? אלא שאם ימות, מה יכול לעשות, אנוס רחמנא פטריה, ו"במתים חפשי". וכשיבוא למעלה יאמר, רציתי לספור כל הימים, אבל הקב"ה לקח אותי... לכן לא חוששים לזה, וגם אדם שעושה ניתוח, יברך על ספירת העומר.

שבע מהחמין

כד. לפני כמה חודשים הזכרנו הרבה את הריטב"א (חולין קז:) שכתב, שמי שנטל ידים בברכה על דעת לאכול כביצה פת, וטעם מהלחם - לבן איש חי (פר' שמיני אות א) מדובר שאכל כזית, אבל להלכה לאו דוקא הוא (הליכות עולם ח"א עמ' סזו) - וראה ששבע מהחמין - כמו שכתב הרא"ש (פ"ג דשבת ס"א) שישאל אדוקים במצות עונג שבת... מי שלא יודע הלכות מכריח את עצמו לאכול עוד פת ומגיע לו... אבל מהדין לא צריך לאנוס את עצמו ולאכול, והעיקר שבשעת הברכה על הנטילה היה בדעתו לאכול כביצה.

תפלת הדרך

כה. וכן אדם שנוסע מעיר לעיר כגון מירושלים לחדרה או לחיפה לנתניה, כשיעור שעה וחומש, מברך תפלת הדרך - "יהי רצון מלפניך, שתוליכנו לשלום... ותסמכנו לשלום"¹¹, וכשיצא מירושלים, מיד אחרי התחנת דלק כשנכנס לכביש הבינעירוני, מברך, זה נקרא החזיק בדרך, ולא צריך להגיע לבית הקברות או לשורש, נשרף שם... והנה אחר שבירך מקבל טלפון מאשתו - נהג שמדבר בטלפון מגיע לו קנס... זה אסור, והוא יושב ליד הנהג - ואומרת לו, תחזור דחוף לבית, צריכים אותך. ואומר, אם אחזור תהיה ברכה לבטלה, אסע לחיפה ואחזור... לא, צריכים אותך דחוף, תבטל היום את הנסיעה. מי שלא יודע הלכות מסתבך, אם לא יחזור תהיה לו בעיה עם אשתו משום 'שלום בית'... ואם יחזור זו ברכה לבטלה, 'אוי לי מיצרי אוי לי מיוצרי'... אבל מי שיוודע הלכות מכיר את דברי הריטב"א, שלדבריו העיקר שבשעה שבירך חשב לנסוע שעה ורבע, ואף שאחר כך נאנס ולא נסע, כיון שכבר התחיל בנסיעה אין ברכתו לבטלה. לכן ישמע לאשתו, יעשה פרסה במקום שמותר ויחזור לבית.

יש לחלק

כו. ולכאורה אותו דבר כאן, אדם שהתחיל לברך ולספור את העומר, יום אחד, שני ימים, שלשה ימים וכו', דעתו לספור כל ימי העומר¹², ואם יום אחד נאנס ושכח ולא ספר, הולכים אחר מחשבתו שחשב לספור כל הימים, ולפי זה אין ברכותיו לבטלה. אולם יש מקום לחלק, שהריטב"א דיבר על מעשה ותנאי, ואת המעשה של הנטילה קיים, ורק את התנאי לאכול כביצה לא קיים. אבל בספירת העומר מה שייר מעשה ותנאי, לבה"ג כל ספירת העומר כמו שרשרת אחת מחוברת, שאם שכח לספור יום אחד, השרשרת נקרעה, ומה איכפת לי מה היה בדעתו. זה חילוק יפה.¹³ ולכן צודק הרב חיד"א שאם ישכח יום אחד יש לו לחוש לברכות לבטלה למאן דאמר.

כולם למדו טוב נהיגה... אבל אנחנו מברכים רק על נסיעה מעיר לעיר של שעה וחומש ביום אחד.

¹² לא מזמן אמר לי זקן מופלג אחד, שכל ימי חייו, מעולם לא שכח לספור את העומר, אשריו ואשרי חלקו! יש אנשים שמקפידים וההרים מאוד.

¹³ אברך אחד הרב יוסף כהן, הוציא חוברת וקרא לה "תורת החילוק", נהנית מעצם השם... אדם צריך לדעת לחלק בדברים, ולא בכל דבר לדמות מילתא למילתא.

מי שזוכר בשיעורים לפני כמה חודשים הבאנו כמה דוגמאות, ובילקוט יוסף (ברכות ח"א מהד' תשפ"ד עמ' קיז) הבאנו כ"ז דוגמאות שדנו בהם הפוסקים על פי דברי הריטב"א. רואים את המתקנות של התורה שלנו!

בשבע שעבר נפגשתי עם עילוי אחד מבית שמש ואמר לי: הרב, לא נכון לדון על פי הריטב"א, הרבה ראשונים חולקים עליו. הוא עשה מהלך של למדנות בסוגיא לומר שהריטב"א יחיד ולא להלכה. אבל אמרתי לו: זה לא נכון, האחרונים הסכימו עם דבריו להלכה ולמעשה, ודנו על פי דבריו, ולא מצינו לאף אחד מהראשונים שחולק.